

A
RUDÓBÁNYAI EV. REF. TEMPLOM
CZÍMERES EMLÉKEI

IRTA

RUGONFALVI KISS ISTVÁN

BUDAPEST

1905.

Borsod vármegye egyik kedves falujában, Rudóbányán, mely a XIV. században mint nevezetes előkelő bányaváros szerepel és sok viszontagság után ma is az ország egyik elsőrendű bányatelepe, van az ev. ref. egyháznak egy kis temploma. Ez a kis egyház valamikor nagyobb, diszes, oszlopszatos gót izlésű mű volt és csak sok pusztulás s nem épen műértő, szegényes javítások után lett izléstelen, de még mindig értékes és érdekes rommá, a mely kifejezés nem zárja ki azt, hogy az ottani ev. ref. gyülekezet, mint templomát, még ma is gondozásban részesíti.

Hogy ebben, a sok pusztuláson és ugyanannyi javításon¹ átment kis templomban (mérete $12\frac{1}{2} \times 9$ m.), a mely tulajdonképen a régi, nagy egyház nyugati hajója és a melynek régiségeire csak kapuzata, gyámkő nélkül való gót boltozat-borda töredékei és ablakai vallanak, oly becses, régi műemlékek maradhattak, hogy érdemes róluk hosszasan értekezni, igazán csodával határos.

A templomnak bővebb régészeti ismertetését és története szempontjából érdekes feliratainak közlését mellőzván, három műemlékét, vasajtáját és két sirkövét mutatom be, a melyek czimertani szempontból kiváló figyelmet

érdemelnek. Szükségesnek tartom azonban előre is megjegyezni, hogy ezek közül kettőnek rajza és ismertetése már megjelent, de részint a rajzok gyarlósága, részint az ismertetések fogyatékos-sága és alapos tévedései miatt¹ a hűségre és pontosságra törekvő, szemlélet alapján irt ismertetés annyi helyreigazítani és mondanivalót talál, hogy az ujság ingerével bir és feleslegesnek nem mondható.

Még láthatók voltak a templom első részének romjai, a midőn Vereby Soma, a kevés imeretű, dilettans régész, de mozgalmas, éles-szemű és termékeny író az ötvenes években *A testvérhaza történeti kincsei* című munkája I. füzetében a Borsod vármegyei egyházakról irván, a rudóbányai ev. ref. templomra és vas ajtajára is kiterjeszté figyelmét. Bár értékét és jelentőségét nem fogta föl és járatlansága miatt gót betűi is megfejthetetlen rejtélynek tündek fel előtte, a homályos és szokatlan dolgok iránt való önkénytelen érdeklődés reá birta arra, hogy lerajzolja és kiadása által a szakemberek figyelmét rá felhívja. Annyira számított az általános érdeklődésre, hogy be sem tudta várni említett munkájának befejezését, hanem mutat-

¹ A templom építési idejét a XIV. századra tehetjük. A pusztulásról elég fogalmat nyújt az, hogy csak részben maradt meg és keleti fala is későbbi (Myskovszky). A templomban megmaradt feljegyzések szerint kétszer (1664, 1758) javították. Pusztulása főokának a reformációt kell tekintenünk, a mely tudjuk, hogy az emlékeknek nem kedvezett.

¹ Nem értem ide Myskovszky Viktornak az *Archaeologiai Értesítő* XXI. évfolyamában «Néhány felsővidéki műemlék» cz. közölt értekezését, a mely apró tévedésektől eltekintve (így a vasajton lévő Anjou-sisakczimert hattyunak, a kettős keresztet háromágu villának, Sauer Erhard sirkövét Frigyesének mondja), a rudóbányai templomnak és emlékeinek eddig legkiválóbb, derék, de czimertani szempontból sem nem kifogástalan, sem nem kimerítő ismertetése.

ványul a *Budapesti Visszhang* 1856. évf. aug. 28. számában erről irt rövid, történeti és régészeti járatlanságát fényesen bizonyító, de jóindulatra mutató ismertetését kiadta, s ebben «a felirat rejtélyének megfejtését szakavatottakra» bizza. Sikerült is felkeltenie az érdeklődést, mert Paur Iván, az ismert nevű történetíró egy nappal később irt róla néhány ismertető sort és közölte a *Magyar Sajtó* aug. 31. számában. Bármenyire bizott is jártasságában, a megfejtést ő is csak a III. sornál kezdi és csak 4 szót (*Maria, Caspar, Melchior, Balthazar*) volt képes megfejteni. A megfejtetlen betűket hajlandó a donator, vagy mester nevének tartani; a betűk között előforduló alakok és pajzsok meg épen megfejtetlen hieroglifáknak tünnek fel előtte. Különben szerinte «a betűk alakja oly határozott bevégeztségű, hogy e műkincset minden habozás nélkül Zsigmondtól Mátyás királyig terjedő kornak ítélném oda. Az interpunctiot helyettesítő kis pajzsok és képletek a legérdekesebb, miféle, és az egésznek holmi egyiptusi külsőt kölcsönöz, a laikust még könnyen félrevezetőt».

Már e sorokból is kilátszik, hogy a laikus láthatárán ő sem emelkedett túl; de úgy az ő, mint Vereby sorai felkeltették az Ipolyi Arnold¹ figyelmét, a ki be sem várva a Vereby munkájának megjelenését, a *Mittheilungen der K. K. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale* II. (1857) évfolyamának augusztusi számában (219. l.). Die archäologischen Publicationen ungarischer Zeitschriften

¹ A cikk alatt St. betű áll. Rómer, a kinek tudomása lehetett arról, hogy ki írta, Ipolyinak tulajdonítja, Myskovszky Viktor pedig azt állítja, hogy egy Hieser nevű építész.

czim alatt nemcsak kiegészíti a etbük megfejtését a *Maria* szó előtti M. sigla helyes kiegészítésével (Mater, ode: Mutter) és a hilf szó helyes olvasásával, hanem az ajtó tudományos, archæologiai méltatását is adja; sőt a betűk között lévő alakok magyarázását is megkísérti. Így fejt ki, hogy a *Mutter Maria hilf* fohász és a három szent király neve harangokon, templomajtókon külföldön is szokásos; így ismeri fel helyesen a csillagot, napot és holdat; de szó nélkül átsiklik a következő mezőn, a pelikánt meg, a mely az anyaszentegyház ismert jelvénye, skorpiónak, vagy nyilnak, az előbbi égi testekkel összefüggő planetajegynek tekinti. A többi alakokon, elfogadva Paur azon nézetét, hogy azok az írásjeleket helyettesítik, még kényelmesebben csuszik át, a felirat további részének megfejtését meg sem kísértve.

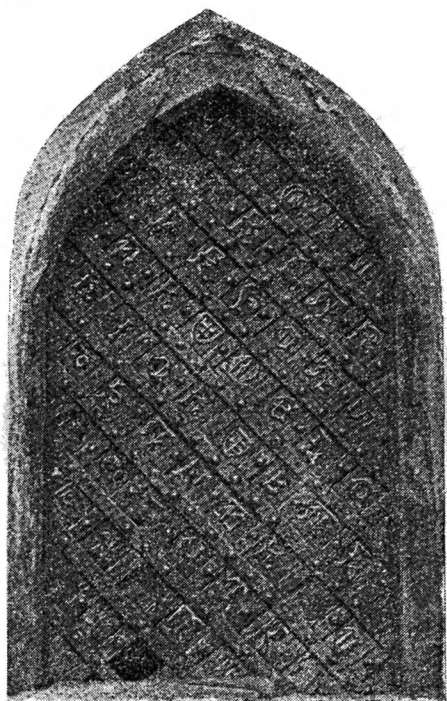
Megpróbálja az ajtó készítésének idejét is meghatározni, s azt kifejezett szép gótikus majuszkulái és csucsíves hajlása miatt kétségkívül a XV. századból eredőnek állítja.

Ezután irodalmunkban tudtommal 1871-ig nem volt szó a vasajtról, a midőn a Magyar Történelmi Társulat leleszi kirándulása alkalmával egy, «a kastélyszerű kolostor első emeletének keleti részén a templom tőszomszédságában a sekrestyével egy szűk csigalépcsőzet által összekötött — kamaraszerű szobában» felfedezett, igen régi félköríves vasajtót Lehoczky Tivadar megvizsgált, lerajzolt és közölt az *Archaeologiai Értesítő* V. kötetének 277—280. lapján, hozzácsatolva feliratának tulságosan merész és el nem fogadható megfejtését.

Az említett folyóirat akkori szerkesztőjének dr. Rómer Flórisnak feltűnt a leleszi és rudóbányai vasajtók között lévő feltűnő hasonlóság és rövid összehasonlításukat hozzáfűzte az előbbi értekezéshez. Ugyanekkor megkísérté a Paur és Ipolyi által megfejtetlennek jelzett betűk olvasását is, de sikertelenül. Mosolyra készítő erőlködését azzal az okos, ma is érvényes állítással fejezi be, hogy oly szokatlan és nagy rövidítésekkel van dolgunk, a melyeket addig, a míg több hasonló emlék elő nem kerül, meg nem fejthetünk.¹

¹ Ehhez hasonló ajtó, annyi különbséggel, hogy pántja vízszintesek és függőlegesek lévén derékszögű, négyszögű

Ennél többet a feliratokra nézve nem írhatt Myskovszky Viktor sem, a ki *Néhány felső-vidéki műemlék* című értekezésében¹ terjeszti ki rá. Ő az első, a ki tudományos készüllettel és a helyszínen végzett vizsgálat alapján foglalkozott ez ajtóval. Utána — a mit teljesség kedvéért kell megemlítenem — még Hahn Károly közölte a vasajtó sikerültnek nem mondható homályos képét és feliratának töredékét *A «Borsodi Bányatársulat» vaskő bányászatának monografiája* című érdekes értekezésében, a *Bányászati és Kohászati Lapok* 1904. évi novemberi számában.

Hogy az ily sok emlegetésen és ismertetésen átment vasajtóval újból foglalkozom, azért történik, mert az eddigi ismertetők egyike sem mutatott rá a műemlék czimertani fontosságára.

E tekintetben csodálatos, érthetetlen mellőzésben részesült vasajtónk. Több szerencséje volt a leleszinek, a melyet br. Nyáry Albert heraldikájában is bemutatott, (IV. tábla 26. á.), pe-

mezőket képeznek, Kassán egy magánházban került elő, de igen rongált állapotban. Feliratából csak *Caspure, Melc* betűk látszanak. L. *«Archaeologiai Értesítő»* 901. évf. 397. l.

¹ *Archaeologiai Értesítő* XXI. évf. 385. l.

dig ennek heraldikai jelentősége — mivel csak a vágásokból és keresztből egyesített országczimer fordul elő rajta, későbbi időből — távolról sem mérkőzhetik a rudóbányaival. Legyen szabad tehát előbb pontos, fénykép után vett rajzát bemutatnom és rövid leírását adnom, hogy heraldikai jelentőségét ismétlések nélkül, annál könnyebben kidomboríthassam.

A kovácsolt vastag vaslemezről álló ajtó a templom déli, csucsives, tölgyfával bélelt kapunyílásában van és régi, rongált voltára való tekintettel ma már nem használtatik. A lemez erősítésére szolgál 11 : 10 ferde és találkozásuk által 55 dülény alaku mezőt képező vaspánt, a melyeket a keresztvezéseknél egymással és közben is a lemezzel díszített fejű szögek tartanak össze. A mezőket fél domborművű égi testek képei, gót nagybetűk és czimerek töltik be a következő sorrendben:

I. sor. Tökéletlen üres mezők.

II. sor. 1. Tökéletlen üres mező. 2. Hatágu csillag. 3. Nap, félkörívben hajló csillagokkal. 4. Fogó holdsarlóval kísért telihold. 5. Csöbör sisakon kettős kereszt; felső keresztfája félmankós. 6. *M.* 7. Tökéletlen mező.

III. sor. 1. Tökéletlen mező. 2. *M.* 3. *A.* 4. *R.* 5. *I.* 6. *A.* 7. *H.* 8. Tökéletlen üres mező.

IV. sor. 1. Tökéletlen üres mező. 2. *I.* 3. *L.* 4. *F.* 5. Δ -ön álló mellét tépő pelikán, a melyet a *Mittheilungen* írója skorpiónak nézett. 6. *C.* 7. *A.* 8. ∞ . 9. Tökéletlen üres mező.

V. sor. 1. Tökéletlen üres mező. 2. *P.* 3. *A.* 4. *R.* 5. Csucsives pajzsban kettős kereszt, melynek felső keresztfája félmankós. 6. *M.* 7. *E.* 8. *L.* 9. *C.* 10. Tökéletlen üres mező.

VI. sor. 1. Tökéletlen üres mező, 2. *H.* 3. *I.* 4. *O.* 5. *R.* 6. Csucsives pajzsban egyesítve az apostoli kettős kereszt és vágások. 7. *B.* 8. *A.* 9. *L.* 10. Tökéletlen üres mező.

VII. sor. 1. Tökéletlen üres mező. 2. *T.* 3. *H.* 4. *A.* 5. *N.* 6. *A.* 7. *R.* 8. Rongált mező, ma már kivehetetlen alakkal, a mely a Vereby rajza szerint valami mesterjegy lehetett. 9. *C.* 10. Üres mező.

VIII. sor. 1. Tökéletlen üres mező. 2. Csucsives

pajzsban lebegő, széles végű kereszt, mely alatt a kulcslyuk. 3. Szembenéző oroszánfej rongált állapotban. 4. Rongált mező, a melyben Vereby rajza szerint **T.** betű volt. 5. **C.** 6. **N.** 7. **K.** 8. Üres mező. 9. Tökéletlen üres mező.

IX. sor. 1. Tökéletlen üres mező. 2. Csucsives pajzsban valami mesterjegy. 3. Csőbör-sisakon az Anjouk sisakdisze: két toll között (a csőrében patkót tartó) strucz fej. 4. Rongált mező, a melyben Vereby rajza szerint **H.** betű volt. 5. **T.** 6. **W.**

X. sor. Tökéletlen üres mező. 2. Rongált mező. 3. **V.** 4. Kitorve.

XI. sor. 1., 2. Tökéletlen üres mező.

Mellőzve a tökéletesen meg nem fejthető betűket és jelképes alakokat, lássuk a vasajtó czimeradatait.

Közülök legérdekesebb mindjárt az első, mert az az apostoli kettőskeresztet — ha nem is hibátlan ábrázolásban — mint sisakczimert mutatja be. Ez eddig az egyetlen ismert adatunk arra, hogy az ország czimerének sisakdiszül a kettőskeresztet is használták, mert eddigi ismereteink szerint sisakdiszül csakis a pávatoll forgó, két strucz toll, két zászló és az Anjouk sisakdisze, a struczfej fordult elő. Azonban, ha kritikai szemmel nézzük, jelentőségéből sokat veszít.

Először is vidéki mester művéről lévén szó, hivatalosnak nem tekinthetjük, belőle általánosságban nem következtethetünk, úgy hogy csak mint érdekes curiosum jöhet szóba mindaddig, a míg használatát esetleg pecsétmaradvány vagy már elfogadhatóbb emlék is nem igazolja.

Különb is nagy kérdés, hogy a sisakczimert sisakdisz adatnak elfogadhatjuk-e oly korban, a mikor még a sisakdiszek használata nem volt állandó és általános. Mert minden jel arra mutat, hogy a sisakczimer nem úgy szerepel, mint a pajzsnak szükségszerű kiegészítő része, hanem az a már használt czimeralaknak a sisakon való ábrázolása; még pedig azon nézet alapján, hogy czimerül maga az alak szolgál minden járulék nélkül, s e képen ez egyformán ismertető és megkülönböztető jel akár a pecsét kerek mezején, akár pajzsban, akár négyszögű zászlón, akár sisakon, akár minden keret nélkül ruhadarabon fordul elő. E szerint bizonyos korszakban a sisakon levő alakok

nem tekinthetők mai értelemben vett külön sisakdiszeknek, hanem ugyanolyan jelentőségű valóságos czimerek, mint a pajzsalakok. Ez alapon a szóban forgó sisakczimert nem tekintem az országos czimer sisakdiszének, hanem egyszerűen az országczimer ismétlésének.

Ez mindenesetre sokat von le értékéből, sőt szokatlanságától eltekintve, egyértékűvé teszi az V. sor 4. mezejének pajzsczimerével, ha csak fel nem tesszük azt, hogy a mezők kis területe miatt a teljes czimer alkalmazása nehézségekbe ütközvén, a mester a sisakot és pajzsot külön mezőkön ábrázolta, a mire különben még pecsétteken is van adatunk. Akár helyes a feltétel, akár nem, megmarad érdekessége és az ajtóra vonatkozólag korhatározó fontossága is, mert ebből és a többi sisakczimerekből következtethetjük, hogy műemlékünk esetleg még a XIV. század első feléből, de mindenesetre a XIV. századból származik.

A IV. sor 5. mezején a pelikán nem czimer, hanem jelkép.

Az V. sor 4. mezején csucsives pajzsban a kettős kereszt, nagyobb jelentőség nélkül való.

A VI. sor 6. mezejében látható pajzsczimer azonban kiváló jelentőségű, mert ez igen korai, sőt ha a sisakczimerek hazánkban nem lettek volna oly hosszú ideig használatban,¹ bátran mondhatnók, hogy első adatunk arra, hogy az ország czimere a hasított pajzsban egyesített kettős kereszt és vágások. Eddig ismert első adatunk ugyanis az Ivánfi megállapítása szerint 1362—1382 közé tehető² a második³ 1385-ből származik, a harmadik pedig már Zsigmond korabeli, a melynél a szóban forgó adat minden esetre fiatalabb.

A IX. sor második mezejében csucsives pajzsban oly alak fordul elő, a melyet meghatározni nem tudok. Valószínű, hogy nem is czimer, hanem pajzsba foglalt mesterjegy.

Ugyanazon sor harmadik mezejét az Anjouk ismert sisakczimere foglalja el, a mi szintén határozó fontosságu és valószínűleg azt jelzi,

¹ Ezért nem lehet ugyanis az ajtó készítésének idejét pontosan meghatározni.

² Nagy Lajos érme. L. *Ivánfi*: A magyar birodalom czimerei II. f.

³ A *Sigillum Regnicolarum Hungariae* köriratu pecsét. L. *Archaeologiai Értesítő* 1871. évf. 271. l. és 1878 155. l.

hogy vagy Róbert Károlynak, vagy Nagy Lajosnak része volt a templom építésében.

Ime, ily becses heraldikánk szempontjából e kis ajtó. Czimertani adatainak értékét növeli az, hogy a kor meghatározásra biztosabb adatot nyújtanak, mint az egész mű izlése, készítési módja és a betűk alakja, a melyek Paurt és Ipolyit — mint láttuk — megtévesztették.

Templomocskánk másik nevezetes műemléke Perényi István 1437. évi pompás sírköve.

Hiányos műérzékünk jeleként szokták emlegetni heraldikánk gyarló, romlott voltát. Sokat hangoztatta ezt, sokat kesergett e fölött a nagy érdemű Csergheő Géza, a ki külföldi műremekeken túlfinomult izlése, az elméletekhez való ragaszkodása miatt sokszor méltatlanul támadt czimereink gyarlósága ellen; de hazafias büszkeséggel is mutatott rá egy-egy kiváló remek alkotásra. Sok érdeme van neki és munkatársának, Csoma Józsefnek abban, hogy a modern heraldika elvei nálunk győzedelmeskedtek, viszont a külföld ítélete enyhült, sőt elismeréssé változott. Mindenki önként meghajol érdemeik előtt és nem azok kisebbitése, hanem az igazság szolgálata késztet annak megállapítására, hogy a Perényi István sírkövét külföldnek szánt német nyelvű munkájukban, egy rossz tollrajz miatt nagyon kedvezőtlen alakban mutatták be.

Honnan kapták a gyöngye vázlatot, nem emlékeznek meg róla, én pedig régészeti és czimertani irodalmunkban hasztalan kerestem fölvilágosítást. Vereby Soma említett munkájában megemlékezik a rudóbányai templomban levő két régi sírkőről is, de ennél többet nem tud a Mittheilungen névtelen írója sem.

Tudtommal ezután az *Archaeologiai Értektő* 1888. folyamában volt szó erről, a hol Csoma és Csergheő a Perényiek középkori siremlékeit mutatták be, *Alte Grabdenkmäler aus Ungarn* című munkájuk mutatványaképen, a mely csak két év múlva jelent meg és változás nélkül adta a Perényi István sírkövének hibás rajzát.

Hasonlóan változtatás nélkül nyomatta le Dr. Lind Károly: *Sammlung von Abbildungen mittelalterlicher Grabdenkmale aus den Ländern der österreich-ungarischen Monarchie* című képesatlaszában.¹ Csak sajnáljunk lehet, hogy ezen

tökéletlenség idegen műbe is belekerült, mert hibás a legenda, a czimer, a rendjelek ábrázolása, szóval minden, a mi a sírkövön látható. Természetes, hogy így elesnek azon kifogások is, a

melyeket ellene — a mint szavaiból kiérezhető — Csergheő emelt az *Alte Grabdenkmäler*-ben.

Mert ha van igazán szép czimerünk a középkorból ha van emlékün, a mely a tökéletes,

¹ I. Abtheilung. Wien, 1892. P. 38. Taf. XIX. Fig. 7.

szép szerkezetet igazán művészi kivittel egyest, a Perényi István 1437. sírköve bizonyára az.

Az Alte Grabdenkmäler tudós szerzői nagy dicsérettel illetik az 1458. évi terebesi Perényi sírkövet — meg is érdemli a dicséretet; de durvább kivitele és túlterheltsége miatt az előbbivel nem mérközhetik, pedig az két évtizeddel fiatalabb is. Méltó tehát arra, hogy igazságot szolgáltatván neki, művészi becsének megfelelő ismertetését adjuk.

A vörös márványból faragott sírkő jelenleg a templom keleti oldalán a szószéktől jobbra van befalazva, eredetileg azonban a padlózatba volt foglalva, úgy, hogy alsó fele az Úr asztala közelébe esett és a sok járás következtében elkopott. Szerencsére azonban ez által csak a felirat egy része pusztult el, a paizs pedig, ha nem is érintetlen, de elég ép maradt. A góth minuszkulás legendából tisztán olvasható a következő rész:

Hic * obiit * magnifico * dn̄s * [f]h̄n̄s * filius *
emerici * de * peren * [e]n̄ssimi * Principis *
domini * [i] — — — * dapiferorum * magr *
Anno * domini * m * cccc * xxx * vii.

Megfejtése: Hic obiit magnificus dominus Stephanus filius Emerici de Peren serenissimi Principis domini Si[gismundi — — —]s dapiferorum magister. anno domini 1437.

Tehát a sírkő Zsigmond király étékfogó mesterének, a Perényi Imre fiának, Istvánnak emlékére készült az 1437. évben.

A sírkő mélyített mezejét a Perényi czimer és a boldogult rendjelei díszítik.

Jobbra dőlt köríves pajzsban liliomos koronán¹ két karmas — sasszárny között jobbra fordult hajfonatos emberfő² van hosszú, előre álló szakállal. A sisakdísz a csinos kivitelű csőrös sisakon a pajzsalak, a sírkő mezejének betöltése kedvéért aránytalanul nagyítva. A foszlányok a késői gót izlésnek megfelelően négy ágra oszolva kecsesen övezik a pajzsot és a sisak körül is csinosan töltik ki a mező üres részét.

¹ Pontosabban koronában, mert a saskarmok a korona alsó pántja alatt is látszanak.

² Ezt a szörnyalakat heraldikusaink harpiának tartják, Rudóhányán azonban *bányarémnek* nevezik, a mi mindenestre igen érdekes kifejezés, ha műszóul nem is fogadható el.

A sisaktakaró fölött jobb oldalt kereszt látható, a melyről gyűrű alakban görbült, farkát nyaka köré tekerő, négy lábú sárkány függ. Ez a sárkányrend belső tagjainak jelvénye,³ a mely ugyan legtöbbször a pajzs körül fordul elő, de a pajzs mellé is alkalmazták még armalison is, ha az elhelyezés nehézségekbe ütközött.⁴

Ismerjük a sárkányrend 1408. évi alapító levelét, mely nemcsak a rend alapításának céljaival ismerteti meg, de felsorolja a rend báróit is, a kik között előfordul Perényi Péter, a székek és Mármaros ispánja és Perényi Imre királyi cancellár³ tehát a Perényi családból két tag. Hogyan jutott később István és János is a korlátolt számú (24) beltagok közé, közelebből nem tudjuk, de valószínűleg valamelyik tag elhalálása folytán. A király ugyanis kötelezte magát, hogy az elhalt tagok helyét új tagokkal pótolja, ezzel is biztosítani kívánván a rend maradandóságát.

Csoma-e, Csergheő-e, nem tudhatni, erről a sírkövön kifejezett, de rajzukon értelmetlenül és gyarlón visszaadott jelvényről kisütötték, hogy liliomos kanna és az Arragoniai V. Alfonz által alapított mértékletességi, vagy kanna-rend jelvénye. Bámulatos játéka a véletlennek és nagy diadala a tapintatos képzelet játékanak, hogy ez a jelvény tényleg előfordul a sírkövön, de nem a jobb, hanem a baloldalon; előfordul a három természetes liliom azon két fülű vázában, a melyet Csoma és Csergheő szórakozott művésze a liliom nélkül talált lerajzolni. Meg volna tehát a liliomos váza, de hogy ez a kanna-rend jelvénye-e, sem állítani, sem tagadni nem merem határozottan. Ismeretes ugyanis, hogy e rend jelvénye igen szövevényes,⁴ a mi miatt czime-ekkel kapcsolatos, különösen sírköveken való alkalmazásában egyszerűsítik. Előfordul épen

³ A külsők keresztet nem viselhettek.

⁴ Pld. a Garai Miklós 1416. évi armálisán. L. Nyáry Albert: A heraldika vezérfonala, 238. l. Hasonlóan kíséri a czimert u. e. jelvény a terebesi sírkövön is.

⁵ V. ö. *Fejérfataky* L. A Chapy cs. czimere és a sárkányrend. Turul I. k. 117. l.

⁶ Apró, 3—3 liliommal díszlő kannákból álló láncz közepén násfa, mely félholdon állva Máriát ábrázolja, a mint jobb karján Jézust, bal kezében kormánypálcát tart. Erről egy kis lánczon griff függ, mely a rend jel-szavával ellátott (per bon amour) szalagot tartja.

a Csergheő-Csoma állítása szerint a kannák-ból font láncz a pajzs körül, a jelmondatos szalagot tartó griff, karikára fűzött kannák, de hogy egy liliomos váza minden más jel (griff, vagy jelszalag) és adat nélkül a rend jelvényének tekintessék-e, legalább is kérdéses. Mindenesetre jogunk van annak feltételezésére, hogy rendjel, mert bizonyos, hogy Perényi János tagja volt e rendnek és valószínű, hogy az István sarkövére sem szépművészeti okból került oda, mint különben igen szokásos és kedvelt díszlet, mert túlerheltséget okozván, a szemlélőre rossz hatással van. Bizonyára nem rontja el becses művét ily felesleges díszlettel az a művész, a ki ily reneket tudott alkotni. Mert a sarkő méretei, beosztása, alakjainak művészi, könnyed, tökéletes kidomborítása a körirat betűinek bevezettségétől kezdve a szárnytollak mesteri stilizálásáig, a mesés emberi arcz ijesztő tekintetű, (valószínű innen származik bányarém neve) mind művész kezére vall, még pedig bizonyosan azon művész kezére, a kitől a terebesi sarkő is származik. E meggyőződésre vezet egy pár futólagos, összehasonlító pillantás és e meggyőződést csak erősíti a gondos összevetés. A cizimalakok hasonló kivitele, a sisaktakaró azonos csipkézete, a liliomos váza hű ismétlődése minden kétségen felül egy mesterre mutat. Hogy a 21 évvel idősebb terebesi sarkő valamivel durvább kivitelű (legalább a rajz szerint, mert magát a sarkövet nem ismerem), azt már a 21 év is megmagyarázza, mely a mesterre sem lehetett hatástalan, hogy pedig rendjelekkel túlerheltebb, nehezkesebb, azt sem lehet a hasonlóság ellen érvül felhozni. Azok csak rontják a hatást, előnyt adnak a mester fiatalkori alkotásának, a melynek ismertetését azzal az óhajtással fejezem be, hogy hű mása legyen oly széles körben ismeretes, mint karikatúrája és vivja ki megérdemlett tetszését azoknak, a kiknek szigorú, elítélő kritikájában már része volt.

A Perényi István sarkövetől jobbra, közvetlenül mellette van egy hasonlóan vörös márványból faragott 91 cm. széles és 103 m. magas sarkő, a mely ugyan sem művészi becsénél, sem koránál fogva nem érdemel oly nagy figyelmet mint amaz, de tekintettel a címer érdekes voltára és arra, hogy még ez ideig kiadva nincsen, nem tartom feleslegesnek közlését és ismertetését.

A sarkő felső, mélyített felét erőteljesen faragott címer, az alsót lapidaris betűkkel vésett 16 soros vers, széleit pedig az időre és sarkő állítására vonatkozó körirat foglalja el. Mivel a hosszú vers és körirat reprodukálása nehézségekbe ütközik, azért rajzban csak a címet adjuk a fénykép után, feliratát pedig, a rövidítések feloldásával, itt közlöm:

SI ROGITAS: QUIS SIT TUMULO CONCLUSUS IN ISTO,
O QUICUNQUE INDE SOEPE MEARE SOLES,
ECCE EGO SUM, QUONDAM SOMOLNAE NATUS

[ERHARDUS
QUI PATRIO SAURER NOMINE OLARUS ERAM.
EGREGIUS CASPAR SAURER, DOROTHEAQUE MATER
ME GENUERE, AMBO NOBILITATE GRAVES.
A PRIMIS ANNIS FUERAM VIRTUTIS AMATOR
NOBILE CONFIRMANS PER MEA FACTA GENUS.
MATURUS BELLO PATRIAM DEFENDERE AB HOSTE
CURAE ARAT (így) ILLIUS PROQUE SALUTE MORI.
POST FAVENTE SACRA MIHI MAIESTATE PROVISO
IN SAARD ET SLNDREO (így) SEDULUS EXTITERAM
ADQUE ALIOS VIRTUS QUOQUE ME VEXISSET HO-

[NORES,
VENISSET LETHO SERIOR HORA MEA;
SED QUIA SIC PLACUIT DOMINO IUUVAT ESSE SUB
[UMBRA
ULTIMA DUM MUNDO FULGEAT ORTA DIES.

Köirát :

NATUS ERAT SEXTO NONAS JUNII ANNO MDXLIH
OBIIT AUTEM OCTAVO KALENDAS JANUARI ANNO
MDLXXVI. STATUIT VERO MONUMENTUM HOC FRA-
TER SUPERSTES, EGREGIUS FRIDERICUS SAURER
CUM CONIUGE DEFUNCTI

E felirat szerint tehát, a korán elhunyt, (1544—1575) nagyreményű vitéz, nemes Saurer Erhard czimeres sarköve áll előttünk, a melyet a boldogult felesége és testvére, Frigyes emeltetett. Mivel ő sárdi és szendrői provisor volt önkéntelenül felmerül e kérdés, Rudóbányán temették-e el, vagy később szállították valami okból oda a sarkövet.

A csinos czimer leírása a következő: barokizáló pajzsban jobbra fordult koronás vadkan fő. Sisakdisz: liliomos koronából czölöp mentén növekvő helyzetben korona nélkül a pajzsalak.

A család neve és a czimeralak között (Sau) összefüggés lévén, beszélő czimernek kell tartanunk.

A Saurer czimert e köre való hivatkozással közli a Siebmacher is azon tévedéssel, hogy a

sarkövet a Sauer Frigyesének mondja és a sisakdiszen a kan fejét balra, a pajzsalakkal ellentétes irányunak ábrázolja, a mi a heraldikai szabályokba ütközik. (V. ö. Taf. 403.)

★ ★ ★

Ime ily becses műemlékeket őriz az igénytelen kis templom! Ezeken kívül a templom keleti falán látható egy fekete fatáblán rimaszombati Vitéz Katalin 1669. évi sirirata és több a templom építésére illetve renoválására vonatkozó felirat. Kiváló figyelmet érdemelnek még a templom 1664—66 évi renoválásakor készített mestergerendás famennyezetének több táblára osztott magyaros motivumú, járatlan kézre valló, de jó hatást gyakorló festményei.

Ismertetésem nem fejezhetem be a nélkül, hogy hálás köszönetemet ne nyilvánítsam dr. Fábry Árpád orvos úrnak, a kinek a fényképfelvételeket köszönhetem és az ev. ref. egyház lelkesének, a ki kétszer is készséggel megengedte a templom és műemlékei megvizsgálását.